

Сергій Анатолійович НАДВИНИЧНИЙ

кандидат економічних наук,
доцент,
кафедра управління персоналом і регіональної економіки,
Тернопільський національний економічний університет
E-mail: nsa2008@ukr.net

**СУЧАСНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ
АГРАРНОЇ СФЕРИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ**

Надвиничний С. А. Сучасні умови формування та реалізації експортного потенціалу аграрної сфери регіонів України. *Економічний аналіз*. Тернопіль, 2018. Том 28. № 3. С. 56-61.

Анотація

У статті обґрунтовано сутнісний зміст конкурентоспроможності аграрної сфери регіону в умовах сучасних трансформаційних процесів. Виокремлено низку конкурентних переваг вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції, проаналізовано наявний експортний потенціал досліджуваного сектору національної економіки та рівень самозабезпеченості України агропродовольчою продукцією. Запропоновано систему формування експортного потенціалу аграрної сфери.

Ключові слова: аграрна сфера; економічний розвиток; глобалізація; конкурентоспроможність; експортоорієнтовані галузі; експортний потенціал; регіональні особливості.

Serhiy Anatoliyovych NADVYNICHNYI

PhD in Economics,
Associate Professor,
Department of Human Resources and the Regional Economy,
Ternopil National Economic University
E-mail: nsa2008@ukr.net

**MODERN TERMS OF FORMATION AND REALIZATION OF EXPORT POTENTIAL
AGRICULTURAL SPHERE OF REGIONS OF UKRAINE**

Abstract

The article substantiates the essential content of the competitiveness of the agrarian sphere of the region in the conditions of modern transformation processes. A number of competitive advantages of domestic producers of agricultural products are distinguished, the existing export potential of the investigated sector of the national economy and the level of self-sufficiency of agricultural products in Ukraine are analyzed. The system of forming the export potential of the agrarian sphere is proposed.

Keywords: agrarian sphere; economic development; globalization; competitiveness; export-oriented areas; export potential; regional peculiarities.

Вступ

В умовах структурних трансформацій у національній економіці та жорсткої конкуренції на світових продовольчих ринках виникає нагальна необхідність перегляду наукових підходів до реалізації наявного експортного потенціалу аграрної сфери національної економіки. Зовнішнє конкурентне середовище, яке визначає зовнішньоекономічну політику держави та змінює внутрішні ринкові відносини, визначає перспективи і пріоритети її економічного розвитку. Це дає змогу аграрним виробникам адаптуватися до глобальних викликів. За таких умов актуальним є збереження та розвиток вітчизняного аграрного виробництва, підтримка експортоорієнтованих сільськогосподарських галузей, які були б конкурентоспроможними на зовнішніх ринках.

Мета та завдання статті

Метою нашого дослідження є обґрунтування необхідності реалізації експортного потенціалу аграрної сфери національної економіки.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити такі завдання:

- дослідити економічну сутність конкурентоспроможності та залежність від неї експортного потенціалу регіональної аграрної сфери;
- проаналізувати рівень самозабезпеченості України аграрною продукцією;
- запропонувати систему формування експортного потенціалу національної аграрної сфери.

Виклад основного матеріалу дослідження

Оскільки зовнішньоекономічна політика України нині зорієнтована на європейський вектор реалізації наявного потенціалу, а досягнення високих економічних результатів можливе лише за умови забезпечення конкурентних переваг усіх динамічних учасників аграрного виробництва, то особливої уваги заслуговують експортоорієнтовані галузі сільського господарства, які вже сьогодні займають провідні місця на глобальних ринках, проте експортуючи переважно сировину. Таке становище необхідно змінювати в бік розвитку мережі переробних підприємств, активізації конкурентних відносин та інтеграційних зв'язків. Саме тому сьогодні важливою й актуальною є проблема пошуку шляхів підвищення експортної конкурентоспроможності виробників сільськогосподарської продукції та забезпечення національної продовольчої безпеки.

Концептуальні положення теорії конкуренції розробляла ціла низка зарубіжних вчених, зокрема Ф. Котлер, К. Макконел, М. Портер, Д. Рікардо, А. Стрікланд, А. Томпсон, Й. Шумпетер та інші, дослідження ж вітчизняних науковців В. Андрійчука, З. Варналія, В. Геєця, С. Кваші, М. Маліка, П. Саблука та інших переважно зосереджувалися навколо проблем конкуренції та експорту сільськогосподарської продукції та її конкурентоспроможності на ринку. Водночас питання формування, розвитку та реалізації експортного потенціалу аграрної сфери національної економіки в умовах глобалізації потребує детальнішого дослідження.

Сучасні світові тенденції зростання дефіциту продовольства та цін є, з одного боку, потужним викликом для національного аграрного виробництва, а з іншого – стимулом для активізації сільськогосподарського виробництва та збільшення експорту аграрної продукції, джерелом додаткових фінансових ресурсів для економічного розвитку аграрної сфери та підґрунтям для реалізації її наявного потенціалу.

За оцінкою окремих провідних економістів, Україна може забезпечити потреби населення у продуктах харчування, задіявши не більше 20 % потенціалу цього сектору, за даними інших – за відповідного наукового та ресурсного потенціалу національна економіка спроможна виробляти продовольства на 145-150 млн осіб [1]. З цього можна зробити висновок, що національна аграрна сфера є конкурентоспроможною, тому слід розвивати експортоорієнтовані галузі враховуючи специфіку виробництва кожного регіону.

З цього приводу А. Воротніков зазначає, що конкурентоспроможність регіону є продуктивністю використання наявних ресурсів [2, с. 144-149]. Тому ці ресурси необхідно використовувати повністю, застосовуючи ресурсоощадні та енергозберігаючі технології.

А С. Дохолян та В. Петросянець стверджують, що конкурентоспроможність регіону – це здатність місцевих органів влади на основі використання функцій управління і регулювання створювати умови раціонального використання економічного потенціалу регіону для більш повного задоволення потреб суспільства [3, с. 46-50]. У сучасних умовах до цього процесу можуть долучитися як держава, так і місцеві органи влади, оскільки створення об'єднаних територіальних громад позитивно позначиться на розвитку як конкретного регіону, так і експортоорієнтованих галузей.

На думку Є. Бойко, головною передумовою рівноправного залучення держави у процеси міжнародної економічної інтеграції є конкурентоспроможність національної економіки, центральним елементом якої має стати використання конкурентних переваг України: кадрового, науково-технічного і технологічного потенціалу держави [4, с. 108].

Унаслідок створення зони вільної торгівлі з ЄС можна очікувати реалізації таких переваг і збільшення сукупного випуску продукції сільського господарства на 3,2 % у середньостроковому періоді та на 9 % у довгостроковому періоді. Також прогнозують збільшення експорту на 3,8 % у середньостроковому періоді та на 19,8 % у довгостроковому. Аналогічну тенденцію очікують і в харчовій промисловості: 1) збільшення сукупного випуску продукції на 3,4 % у середньостроковому періоді та на 7,7 % у довгостроковому періоді; 2) збільшення експорту на 36,2 % у середньостроковому періоді та на 46,8 % у довгостроковому [5, с. 213-214].

Зазначимо, що головні проблеми експорту аграрної продукції тісно пов'язані із жорсткими вимогами законодавства ЄС щодо показників безпеки і якості продукції. Разом із високими митними

тарифами нетарифними заходами це гальмує просування вітчизняної сільськогосподарської продукції на ринки країн Європи.

Відтак аграрне виробництво має цілу низку специфічних особливостей, які необхідно враховувати, обґрунтовуючи конкурентні переваги підприємств аграрної сфери. Ми погоджуємося з твердженням С. І. Мельника, котрий зазначає, що «...сукупність конкурентних переваг в комплексній взаємодії складає конкурентоспроможність підприємства, яка є проявом їх наявних і потенційних можливостей» [6, с. 245].

На нашу думку, головними конкурентними перевагами вітчизняних виробників аграрної продукції є: сприятливі ґрунтово-кліматичні умови для вирощування сільськогосподарської продукції; висококваліфікований обслуговуючий персонал; розгалужена мережа транспортного сполучення.

Основними ж проблемами, які гальмують зростання експорту продукції є недосконале законодавство з регулювання експортних операцій, концентрація її виробництва у домогосподарствах, непривабливий товарний вигляд.

Окрім того, до конкурентних переваг сільського господарства України можна віднести унікальне поєднання ресурсів для виробництва сільськогосподарської продукції й близькість до міжнародних ринків, а також те, що забезпеченість земельними ресурсами в господарствах України в середньому значно вища, ніж у європейських країнах. Однак конкурентні переваги сільськогосподарського виробництва в Україні обмежуються низкою чинників, серед яких найголовнішими є: недостатній рівень людського капіталу, малоефективна та витратна маркетингова інфраструктура. Незважаючи на усе це, тенденції, які ми нині можемо спостерігати в аграрній сфері свідчать про те, що сільське господарство країни в недалекій перспективі може стати одним з головних джерел її експорту. Цьому сприяють великі масштаби сільськогосподарського землекористування і родючі землі. У поєднанні з працьовитістю українського народу це виводить Україну на одне з провідних місць за аграрним потенціалом. У перспективі національна економіка зможе не лише повністю забезпечити власні потреби в сільськогосподарській продукції, а й істотно збільшити свій експортний потенціал. Як вважають В. В. Писаренко та В. І. Даниленко [7, с. 118-121], національна аграрна сфера має кілька конкурентних переваг щодо розвитку експорту сільськогосподарської продукції, зокрема сприятливі природні умови та родючі ґрунти, а також нові ринки країн – членів СОТ.

Головною передумовою ефективного використання наявного експортного потенціалу та створення національного багатства при допустимо низьких витратах виробництва є наявність конкурентного середовища в агропромисловій галузі [4, с. 107].

Аналізуючи рівень самозабезпеченості України агропродовольчою продукцією зазначимо, що позитивна динаміка спостерігається не за усіма видами продовольства. Зокрема, через низьку платоспроможність населення країни деякі види продукції (м'ясо та м'ясні продукти, молоко та молочні продукти, плоди, ягоди та виноград) споживаються в обсягах, які є меншими за науково обґрунтовані норми. Однак на зовнішніх ринках є можливість реалізувати картоплю, цукор і хлібопродукти (табл. 1).

Експортний потенціал аграрної сфери відображає спроможність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності постійно виявляти та відтворювати свої конкурентні переваги на світовому аграрному ринку відповідно до умов середовища, що постійно змінюється. Відтак він є складною полісистемою, у якій параметри кожної компоненти взаємопов'язані і яка має три складові – внутрішній потенціал галузі, потенціал експортних бар'єрів і потенціал зарубіжних ринків аграрної продукції (рис. 1).

Як зазначалося раніше, сучасні глобалізаційні процеси спонукають до активізації процесів трансформації національної аграрної сфери, формування системи заходів державної політики, спрямованих на виведення на новий рівень внутрішнього продовольчого ринку та забезпечення продовольчої й економічної безпеки України. Тому з метою реалізації наявного експортного потенціалу аграрної сфери регіонів виокремимо низку практичних заходів, які необхідно здійснити найближчим часом:

- розробити цільові регіональні програми, які забезпечать спрощення процедури укладання експортних контрактів безпосередньо сільгоспвиробниками, спрямування коштів від реалізації сільськогосподарської продукції на розвиток аграрної сфери регіонів;
- забезпечити ефективність внутрішнього ринку та цінового регулювання шляхом оптимізації та удосконалення ринкової інфраструктури (товарних бірж, оптових ринків сільськогосподарської та харчової продукції, заготівельних і збутових кооперативів та інших об'єднань) та проведення державних закупівель до Держрезерву;
- сприяти розбудові транспортної та логістичної інфраструктури аграрного ринку;
- запровадити систему сертифікації, контролю якості й безпеки сільськогосподарської продукції та продуктів харчування відповідно до світових стандартів;

Таблиця 1. Рівень самозабезпеченості України агропродовольчою продукцією

Види продукції	Виробництво, тис. т				Фактичне споживання, тис. т				Потреба за науково обґрунтованими нормами споживання, тис. т				Рівень самозабезпеченості, %			
	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.
М'ясо та м'ясні продукти	2389	2360	2323	2324	2550	2325,4	2178,7	2195	3648	3632	3432	3424	93,4	101,2	106,2	105,4
Молоко та молочні продукти	11488	11133	10615	10382	10050	9581,1	8995	8942	17328	17252	16302	16264	101,6	103,6	105	103,6
Яйця, млн шт.	19619	19587	16779	15099	14076	13344,7	12014,8	11409,1	13224	13166	12441	12412	109,7	116,5	113,9	114
Картопля	22259	23693	20839	21751	6160,6	6061,3	5891,5	5966,3	4605,6	4585,4	4332,9	4322,8	97,2	105,5	96,3	101,6
Овочі та баштанні																
Продовольчі культури	10668	10323	9792	9998	7430,5	7019,1	6889,8	6984,1	5654,4	5629,6	5319,6	5307,2	101,2	103,4	100,3	101,6
Плоди, ягоди та виноград	2871	2435	2539	2385	2560,1	2248,6	2178,9	2118,7	7341,6	7309,4	6906,9	6890,8	81	82	92,3	84,9
Цукор	1263	2053	1459	2021	1686	1559,1	1527,6	1420,4	4104	4086	3861	3852	74,911	131,679	95,5093	142,284
Олія	3712	4926	4581	5409	603,5	561,2	525,1	497,3	592,8	590,2	557,7	556,4	615,079	877,762	872,405	1087,67
Хлібні продукти (зерно)	63051	63859	60126	66088	4933,2	4667,7	4422,8	4308,7	1732,8	1725,2	1630,2	1626,4	221	230,9	238,9	290,5

*Складено за даними [8].

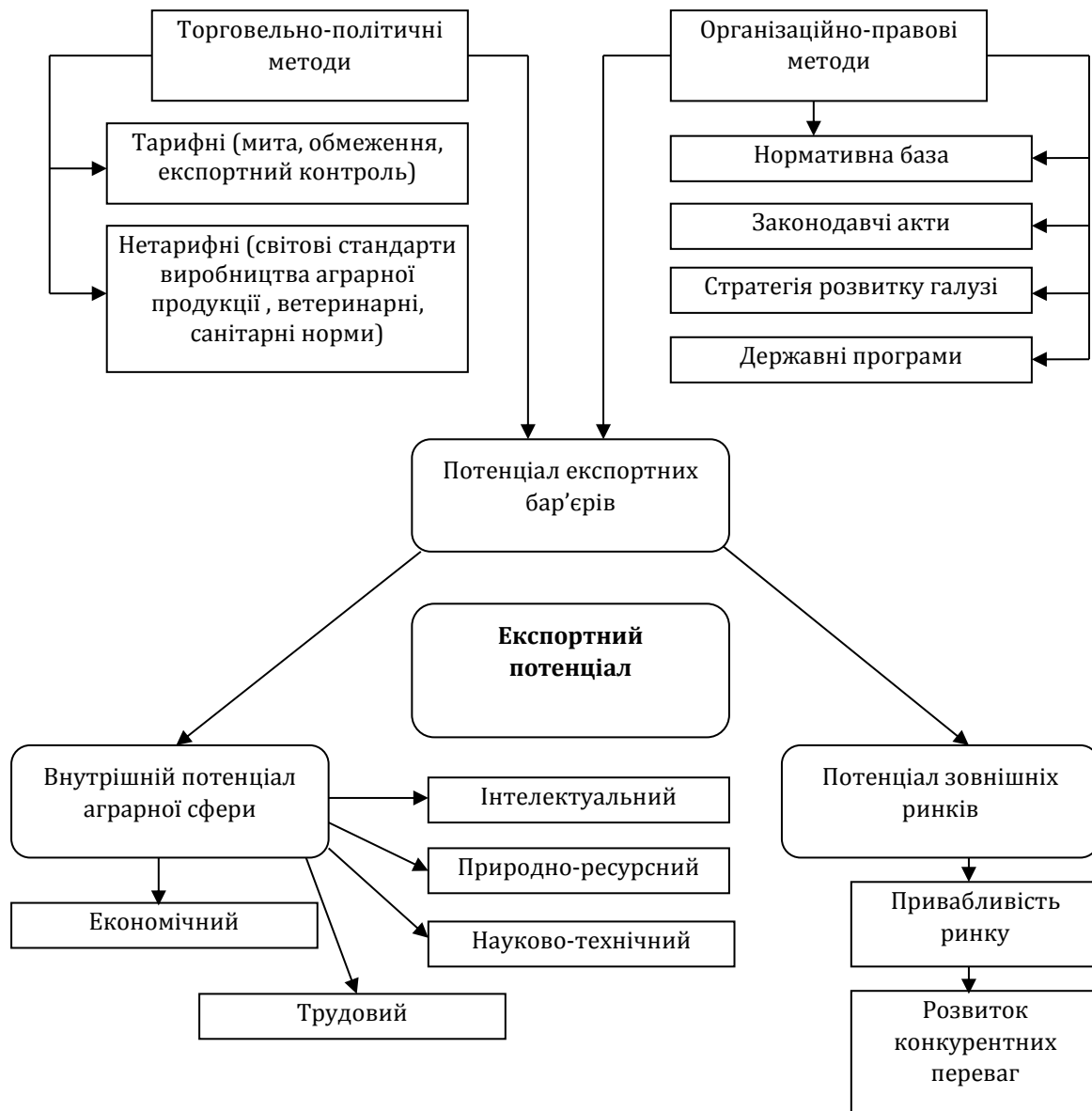

Рис. 1. Система формування експортного потенціалу аграрної сфери

**Складено автором.*

- сприяти зростанню ефективності та конкурентоспроможності аграрних підприємств, утримання конкурентних переваг, захисту їх інтересів на світових ринках шляхом кардинального організаційно-технологічного оновлення виробництва, змін технологічних процесів відповідно до міжнародних ветеринарних і фітосанітарних вимог тощо;
- інтенсифікувати сільськогосподарське виробництво шляхом комплексної механізації й автоматизації, застосування біотехнологій і ресурсозберігальних технологій, системи підвищення родючості ґрунтів;
- сприяти використанню технологій ведення органічного землеробства;
- запровадити повноцінний ринок земель сільськогосподарського призначення;
- провести моніторинг світового та вітчизняного аграрного ринку, розробити механізм виявлення й попередження зовнішніх і внутрішніх загроз продовольчій безпеці України;
- сприяти формуванню регіональних агропродовольчих кластерів.

Висновки та перспективи подальших розвідок

На основі здійсненого наукового пошукування зробимо висновок, що у сучасних умовах формування та реалізація експортного потенціалу є достатньо складним процесом, який відображає спроможність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності постійно виявляти та відтворювати свої

конкурентні переваги на світовому аграрному ринку відповідно до умов середовища, що постійно змінюється. Відтак, він є складною полісистемою, у якій тісно взаємопов'язані параметри кожної компоненти – внутрішній потенціал галузі, потенціал експортних бар'єрів і потенціал зарубіжних ринків аграрної продукції. З огляду на це, державна політика має бути спрямована на технологічне переозброєння переробної промисловості шляхом спрощення процедур закупок імпортного обладнання для таких підприємств. Окрім того, слід здійснювати гнучке регулювання рівня експортних митних ставок на ринку мінеральних добрив і хімічних препаратів, враховуючи коливання світових цін і курсу валют. Відтак, вважаємо за необхідне глибоке переосмислення ролі аграрної сфери в економіці держави та продовжити розпочаті трансформації, використовувати нові інноваційні підходи, враховуючи при цьому потреби зменшення рівня загроз продовольчій безпеці країни.

Список літератури

1. Бойко Є. О. Вплив процесів глобалізації на розвиток агропродовольчої сфери. *Національне господарство України: теорія та практика управління*. 2008. №8. С. 102-109.
2. Могильний О. М. Регулювання аграрної сфери. Ужгород: ІВА, 2005. 400 с.
3. Воротніков А. Стратегія підвищення конкурентоспроможності регіону. *Економічні стратегії*. 2001. С. 144-149.
4. Дохолян С., Петросянц В. Передумови розвитку регіональної конкурентоспроможності. *Регіональні проблеми перетворення економіки*. 2007. №1. С. 46-50.
5. Коломієць Ю. В. Перспективи інтеграції України до Єдиного економічного простору та Європейського Союзу. *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект*: збірник наукових трудов. Донецьк: ДонНУ, 2006. С. 209-215.
6. Мельник С. І. Основні напрямки формування конкурентних переваг аграрних підприємств України в ринкових умовах. Луганськ: Ноулідж, 2010. 368 с.
7. Писаренко В. В., Даниленко В. І. Розвиток експорту плодоовочевої консервної продукції з України. *Економіка АПК*. № 12. С. 118-121.
8. Баланс та споживання основних продуктів харчування населенням України. Київ : Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. Boyko, Ye. O. (2008). Vplyv protsesiv hlobalizatsiyi na rozvytok ahroprodovol'choyi sfery. *Natsional'ne hospodarstvo Ukrayiny: teoriya ta praktyka upravlinnya*, 8, 102-109. [in Ukrainian].
2. Mohyl'nyu, O. M. (2005). *Rehulyuvannya ahraranoi sfery*. Uzhhorod: IVA.
3. Vorotnikov A. (2001). Stratehiya pidvyshchennya konkurentospromozhnosti rehionu. *Ekonomichni stratehiyi*, 144-149. [in Ukrainian].
4. Dokholyan, S., Petrosyants, V. (2007). Peredumovy rozvytku rehional'noyi konkurentospromozhnosti. *Rehional'ni problemy peretvorenniya ekonomiky*, 1, 46-50. [in Ukrainian].
5. Kolomiyets', Yu. V. (2006). *Perspektyvy intehratsiyi Ukrayini do Yedynoho ekonomichnoho prostoru ta Yevropeys'koho Soyuzu. Problemy razvitiya vneshneekonomicheskikh svyazey i privlecheniya inostrannykh investitsiy: rehional'nyy aspekt*. Donetsk: DonNU, 209-215. [in Ukrainian].
6. Mel'nyk, S. I. (2010). *Osnovni napryamky formuvannya konkurentnykh perevah ahrarnykh pidpryyemstv Ukrayiny v rynkovykh umovakh*. Luhans'k: Noulidzh. [in Ukrainian].
7. Pysarenko, V. V., Danylenko, V. I. (n.d.). Rozvytok eksportu plodoovochevoyi konservnoyi produktsiyi z Ukrayiny. *Ekonomika APK*, 12, 118-121. [in Ukrainian].
8. *Balans ta spozhyvannya osnovnykh produktiv kharchuvannya naseleennyam Ukrayiny*. (2018). Kyiv : Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції – 21.09.2018 р., прийнята до друку – 13.10.2018 р.